

Заснований у квітні 2015 р.

Співзасновники –
Головне територіальне управління
юстиції у Херсонській області;
Одеський державний університет
внутрішніх справ;
Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія KB № 24402-14242ПР
від 28.12.2019 р.

Виходить шість разів на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»).

Адреса редакції:
вул. Потьомкінська, 42/14
м. Херсон, Україна, 73000

Міністерство
юстиції України
Головне територіальне
управління юстиції
у Херсонській області

Міністерство
внутрішніх справ України
Одеський державний університет
внутрішніх справ

Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Юридичний бюлетень

Випуск 18

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 27.04.2021 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор – Лєгєза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Аброськін В'ячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, ректор Одеського державного університету внутрішніх справ

Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ

Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ

Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Галуцько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Ізбаш Катерина Сергіївна, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ

Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ

Лєгєза Євген Олександрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів

Миронюк Роман Вікторович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Резніченко Семен Васильович, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки Університету державної фіскальної служби України

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia)

Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany)

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

<i>Аракелян М. Р., Чанишева Г. І.</i> ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЄКТУ ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ.....	9
<i>Борисюк І. Е.</i> «ДИТЯЧИЙ» ОМБУДСМЕН У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ.....	19
<i>Вайда Т. С., Голенко Н. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРАВОПОРЯДОК», «ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК / БЕЗПЕКА» ТА «ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	26
<i>Кузьменко О. В., Лисенко А. М., Григоренко Я. О.</i> ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ.....	38
<i>Кузьменко Ю. В., Думанський Р. В.</i> ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗА УМОВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	44
<i>Кузьменко Ю. В., Шабага Т. М.</i> ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....	50
<i>Лук'янчук О. В.</i> МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ В ПРОЦЕСІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРАВА.....	56
<i>Пряміцин В. Ю., Пороховата Є. О.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВ СЕКСУАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	64
<i>Сидоренко В. В.</i> ПРАВОВІ ПРЕЗУМПЦІЇ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	72
<i>Харченко Н. П.</i> ФОРМА ДЕРЖАВИ: ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ.....	80
<i>Хостюк І. В.</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ ДЕРЖАВ І СТАТУСУ ПОСТІЙНИХ ЧЛЕНІВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	85
<i>Чепульченко Т. О., Царик О. В.</i> ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРАВОПОРУШЕННЯ, В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	93

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

<i>Гуміров О. І.</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК.....	103
---	-----

Дяченко С. В., Мартинюк А. Р. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУДОВА ПРАКТИКА.....	109
Легеза Ю. О., Тюрюк Ю. І. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФЕРУ (ПЕРЕЗАРАХУВАННЯ) КРЕДИТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРЕДИТНОЇ ТРАНСФЕРНО-НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ.....	115
Цвігун Д. П. АНАЛОГІЯ ПРАВА ЯК СПОСІБ УСУНЕННЯ ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	123

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бездольний М. Ю. ПРАВОВІ АСПЕКТИ Й ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	129
Гапонов А. В. АНАЛІЗ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІЇ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СУДАМИ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ.....	134
Єфіменко В. С. ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ В РОЗРІЗІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	143
Литвиненко Є. В. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	150

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Беньківський В. О. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИННОГО ТА НЕКАУЗАЛЬНИХ ПРОЯВІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	159
Клочко А. М., Волченко Н. В., Клецова Н. В. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	164
Коломійчук В. О. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РЕЙДЕРСТВО».....	172

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Беспалько І. Л. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	178
--	-----

<i>Пасько О. М.</i> КРИМІНАЛІСТИЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ.....	188
<i>Свинаренко Ю. П., Андрусенко О. А.</i> ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ВІДОМЧІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ СТОСОВНО ГРОМАДЯН, ЯКІ ЗАТРИМАНІ Й УТРИМУЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ НА ЗАКОННИХ ПІДСТАВАХ.....	196
<i>Сіренко О. В., Мазурець О. О.</i> ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	204
<i>Федоров І. В.</i> РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ ЯК ЗАПОРУКА ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО МАРГІНАЛІЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ.....	212

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА

<i>Сковронська І. Ю.</i> НАВЧАННЯ ПРАВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКЛАДІВ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ).....	218
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Сидор В. Д.</i> РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ КАРПІНСЬКОЇ НАТАЛІЇ ВОЛОДИМИРІВНИ «АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ ПРАВОВИХ ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ ЗГІДНО ВИМОГ СОТ ТА ЄС».....	224
--	-----

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.27>

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сіренко Оксана Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Університет Державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь,
Київська область, Україна)

Мазурець Олена Олександрівна,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти
(Університет Державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь,
Київська область, Україна)

У статті розглянуто проблемні аспекти процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. Основоположним принципом правової держави є гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, констатуємо, що у зв'язку з колізіями кримінального процесуального права, ці норми неповною мірою відповідають міжнародним стандартам захисту прав потерпілого, а тому потребують уточнення та вдосконалення. В умовах сьогодення нагальної актуальності набувають питання, що стосуються системи гарантій прав потерпілого, розширення і зміцнення правового статусу постраждалої особи, удосконалення процесуального механізму реалізації своїх прав потерпілим тощо.

На підставі чинного кримінального процесуального законодавства й наукових напрацювань здійснено виокремлення проблемних аспектів реалізації процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні та запропоновано шляхи вдосконалення. Установлено, що позитивними аспектами правової регламентації кримінального процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні є питання щодо впровадження міжнародних стандартів у кримінальну процесуальну сферу, визнання юридичною особою потерпілою, можливість надання статусу потерпілого близьким родичам і членам сім'ї постраждалої особи тощо. Наголошено, що в умовах сьогодення існує необхідність належної системи кримінального процесуального забезпечення захисту прав і свобод потерпілого, доцільно здійснити заходи щодо посиленого захисту прав і законних інтересів потерпілого, звернути увагу на реабілітацію потерпілого від наслідків учиненого злочину, на належному рівні забезпечити відшкодування шкоди, а також забезпечити право потерпілого на безоплатну правову допомогу, запровадити на законодавчому рівні інститут медіації.

Ключові слова: потерпілий, кримінальний процесуальний статус, кримінальне провадження, відшкодування шкоди потерпілому, безоплатна правова допомога.

PROBLEMS OF PROCEDURAL STATUS OF THE VICTIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Sirenko Oksana Volodymyrivna,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
Criminal Procedure and Criminology
(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Kyiv region, Ukraine)

Mazurets Olena Oleksandrivna,
Applicant for the second (master's) level
of higher education
(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Kyiv region, Ukraine)

The article considers the problematic aspects of the procedural status of the victim in criminal proceedings. The fundamental principle of the rule of law is to guarantee the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen. Despite the large number of scientific papers devoted to the study of the procedural status of victims in criminal proceedings, it should be noted that due to conflicts of criminal procedural law, these rules do not fully meet international standards of protection of victims' rights and therefore need clarification and improvement. In today's conditions, issues related to the system of guarantees of the rights of the victim, expansion and strengthening of the legal status of the victim, improvement of the procedural mechanism of realization of the rights of the victims, etc.

On the basis of the current criminal procedural legislation and scientific developments the problem aspects of realization of the procedural status of the victim in criminal proceedings are allocated and ways of improvement are offered. It is established that the positive aspects of the legal regulation of the criminal procedural status of the victim in criminal proceedings are the introduction of international standards in the criminal procedure, recognition of a legal entity as a victim, the possibility of granting victim status to close relatives and family members. It is emphasized that in today's conditions there is a need for a proper system of criminal procedure to protect the rights and freedoms of the victim, it is advisable to take measures to enhance protection of the rights and legitimate interests of the victim, to pay attention to rehabilitation of the victim, to ensure the right of the victim to free legal aid, to introduce the institution of mediation at the legislative level.

Key words: victim, criminal procedural status, criminal proceedings, compensation to the victim, free legal aid.

В умовах побудови демократичної, соціальної, правової держави України актуальною для науки кримінального процесу і практики законотворення залишається проблема забезпечення та захисту прав потерпілого в кримінальному судочинстві, процесуальний статус якого в умовах чинного законодавства менш досконалий, ніж підозрюваного, обвинуваченого (підсудного).

Проблема процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими: Л.А. Гарбовським, М.В. Духовським, Г.В. Дідківською, А.Ф. Коні, О.П. Кучинською, В.В. Топчієм, С.П. Щербою, В.П. Шибіко, О.Г. Яновською та іншими.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання, що стосується процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, потребує подальшого дослідження з огляду на недосконалість законодавства, що зумовлено колізіями кримінального процесуального права. Стверджуємо, що ці норми права неповною мірою відповідають міжнародним стандартам захисту прав потерпілого, а тому потребують уточнення та вдосконалення, що підтверджує актуальність обраної нами теми.

Основною метою статті є дослідження процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, виокремлення й обґрунтування пропозицій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14.06.2006 визначають поняття «потерпілий» як фізичну особу, що зазнала шкоди, включаючи фізичні ушкодження або психічні травми, душевні страждання або економічні втрати, спричинені діями або бездіяльністю, які є порушенням норм кримінального права. У належних випадках термін «потерпілий» також охоплює найближчих членів сім'ї або утриманців прямо постраждалої особи [1].

Виходячи з міркувань, що поняття «потерпілий» має матеріально-правову природу, його значення має визначатися Кримінальним кодексом України (далі – КК України) як фундаментальне для наук кримінально-правового циклу. Утім з прийняттям КК України у 2001 році поняття «потерпілий» не встановлено цим законодавчим актом. На переконання вчених, це спричинено тим, що це поняття не набувало особливої актуальності, оскільки увага більше зверталася на суб'єкта злочину, а потерпілий відходив на другий план.

Однак варто зазначити, що поняття «потерпілий» закріплено в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), зокрема ст. 55 установлює, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2].

Водночас Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 установила, що поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві й у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння) [3].

Фактичною підставою для появи в кримінальному процесі потерпілого є встановлений факт завдання фізичній особі моральної, майнової, фізичної шкоди, а також завдання майнової шкоди юридичній особі. Натомість юридична підстава – виникнення передбачених законом приводів для визнання особи потерпілою, що, відповідно до КПК України, полягає в особистій заяві про вчинений злочин, у зв'язку з яким особі завдано фізичної, матеріальної або моральної шкоди; заяві, яка подана після початку кримінального провадження про залучення особи як потерпілого; визнанні особи потерпілою за її письмовою згодою в процесі кримінального провадження слідчим, прокурором, судом [4, с. 356].

Новелою КПК України в понятті «потерпілий» стало виокремлення юридичної особи в разі завдання їй майнової шкоди, що є досить суперечливою категорією, оскільки низка вчених є прихильниками того, що потерпілим у кримінальному процесуальному значенні може бути виключно фізична особа, яка є безпосередньо жертвою кримінального правопорушення, права й охоронювані інтереси якої були порушені або поставлені під загрозу вчиненим проти неї діями, передбаченим законом про кримінальну відповідальність.

Разом із тим більшість учених вважають, що введення цього елемента є певною фікцією, оскільки юридична особа не може потерпати від особистих переживань, а також не може реалізовувати свої права в кримінальному провадженні безпосередньо, а лише через представників.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства, однією з підстав визнання особи потерпілою в кримінальному провадженні є подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення [2].

Крім того, потрібно зауважити, що відповідно до ч. 5 ст. 55 КПК України, за наявності очевидних і достатніх підстав уважати, що стосовно заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення особи, якій не завдано шкоди, слідчий, прокурор виносить умотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена в суді [2].

Згідно з ч. 7 ст. 55 КПК України, постраждала від кримінального правопорушення особа може й не набути статусу потерпілого, якщо вона цього не забажає. У такому разі її можна залучити до провадження лише як свідка [2].

На нашу думку, позитивним кроком варто визнати те, що в КПК України, а саме п. 6 ч. 1 ст. 55, закріплено положення про визнання потерпілими близьких родичів чи членів сім'ї особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває в стані, що унеможливлює подання нею відповідної заяви [2].

Водночас потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілим може бути визнано кілька осіб.

Варто наголосити, що КПК України встановлює, що в разі набуття особи користування процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого [2].

Із цього приводу точиться між науковцями дискусія. Одні вважають, що близькі родичі та члени сім'ї не можуть залучатися до кримінального провадження як потерпілі, оскільки цим питанням повинні займатися виключно органи прокуратури, інші – що ці особи не можуть визначатися потерпілими, оскільки вони безпосередньо не постраждали від кримінального правопорушення, а тому повинні визначатися як цивільні позивачі [5, с. 196].

На нашу думку, доцільно виокремлювати близьких родичів і членів сім'ї у випадку смерті особи або її неспроможності набувати статусу потерпілих у кримінальному провадженні, оскільки у випадку вчинення кримінального правопорушення та шкода, що завдається особі, має обумовлений характер і для близьких її родичів і членів сім'ї.

Крім того, законодавець не визначив, кому саме з близьких родичів померлого внаслідок злочину та скільком особам одночасно можуть бути надані права потерпілого. Обґрунтування цієї норми міститься в п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 02.07.2004 № 13: «Якщо надання зазначених прав вимагають кілька осіб із числа близьких родичів особи, якій було завдано смерть, усі вони можуть бути визнані потерпілими» [6].

З огляду на практику кримінального судочинства, можемо стверджувати, що визнання потерпілими близьких родичів вирішується так:

- шляхом домовленості близьких родичів між собою;
- в імперативному порядку органами досудового розслідування або судом.

На наше переконання, ці способи містять деякі недоліки. Прикладом може слугувати те, що не завжди близькі родичі можуть мати тотожну думку, а також досить суперечливим є те, що безпосередня реалізація прав громадян залежить від розсуду службових осіб органів досудового розслідування.

Необхідно також зазначити, що при розгляді питання стосовно визнання потерпілого потрібно звертати увагу на те, що особа, яка постраждала від кримінального правопорушення, учиненого нею ж, не може бути визнана потерпілою. Так, відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, якими передбачені права потерпілих від злочинів» від 02.07.2004 № 13, суди повинні визнавати особу потерпілою у випадках, коли вчинення щодо неї кримінального правопорушення спровоковано її діями, при цьому неправомірність поведінки може бути врахована при кваліфікації дій особи або призначення їй покарання [6].

У чинному КПК України законодавець відніс заявника до інших учасників кримінального провадження. Варто зазначити, що як і заявник, так і потерпілий мають право, відповідно до КПК України, на звернення до правоохоронного органу із заявою про вчинення кримінального правопорушення. Проте суттєвою відмінністю цих учасників кримінального провадження є те, що потерпілим є особа, що зазнала шкоди внаслідок кримінального правопорушення, а заявник – це особа, що звернулася до правоохоронного органу із заявою або повідомленням про скоєне кримінальне правопорушення не стосовно неї.

Наголошуємо, що обов'язковою умовою при прийнятті заяви про вчинення злочину є внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки із цього моменту розпочинається досудове розслідування.

Утім в умовах сьогодення існує нагальна проблема стосовно того, що КПК України не визначає будь-яких вимог до заяв про кримінальне правопорушення, до встановлення особи заявника, попередження її про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення.

Тому ми погоджуємося з думкою вчених Л.А. Гарбовського, Г.В. Дідківської, В.В. Топчія, які наголошують, що вищезазначена невизначеність може призвести до подання заяв про кримінальні правопорушення невстановленими особами, реєстрації завідомо неправдивих чи безпідставних заяв і повідомлень. Як наслідок, органи досудового розслідування будуть витрачати час на незначні правопорушення, які можна розслідувати без ускладнень (для статистики), а на більш складні, де є потерпілі та заподіяна шкода, буде бракувати часу. Ці дослідники, здійснюючи аналіз статистичних даних, наголошують, що кількість зареєстрованих кримінальних проваджень порівняно з аналогічним періодом дії КПК України 1960 р., збільшилася в рази [7, с. 73].

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку України не створено належної системи кримінального процесуального забезпечення захисту прав і свобод потерпілого, зокрема відсутній кримінально-процесуальний і кримінологічний механізм захисту щодо потерпілого. Отже, доцільно здійснити заходи щодо посиленого захисту прав, свобод і законних інтересів особи потерпілого, а також звернути увагу на реабілітацію від наслідків учиненого злочину, а також на належному рівні забезпечити відшкодування шкоди.

Вагома роль у цьому відведена державі, однак, на думку значної кількості громадян України, діяльність правоохоронних органів не слугує гарантією дотримання прав [7].

Уважаємо, що причиною неналежного забезпечення державою захисту особи потерпілого є те, що більша увага державних органів звертається безпосередньо на особу злочинця, що, безумовно, є важливим аспектом, проте, незважаючи на цей факт, нагальним питанням є належна реалізація потерпілим своїх законних прав і захист з боку держави.

В умовах сьогодення Україна починає формувати національну модель відновного правосуддя, що підтримується провідними фахівцями. В українському законодавстві, зокрема в кримінальних і кримінально-процесуальних нормах, сьогодні не закріплено

процес реалізації вирішення конфлікту шляхом медитації, проте вітчизняне законодавство містить передумови щодо врахування примирення між сторонами, тому, з огляду на це й можливе введення інституту медіації, зокрема такі норми вміщено в ст. ст. 46, 66, 75, 82, 97, 103–105, 107 КК України, ст. ст. 8 і 27 КПК України. Таким чином, у кримінальному судочинстві медіацією між потерпілим і правопорушником є процедура, завдяки якій потерпілий та обвинувачений (підсудний) за взаємною згодою й за допомогою третьої сторони як посередника – медіатора – можуть досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примиритися, тобто під примиренням сторін необхідно розуміти добровільне волевиявлення потерпілого на прощення особи, яка вчинила злочин, і досягнення з нею згоди щодо порядку, розміру, умов усунення шкоди, яка була заподіяна злочином, і миру між ними [8].

Уважаємо, що Україні необхідно впроваджувати й удосконалювати цей інститут, оскільки з урахуванням досвіду таких зарубіжних країн, як США, Польща, Німеччина, він є досить ефективним, а саме: сприяє гуманізації кримінальної системи, прискорює та спрощує процес розгляду кримінальних проваджень, знімає соціальне напруження між потерпілим та обвинуваченим, підвищує рівень довіри до судових органів і сприяє забезпеченню прав і законних інтересів як правопорушника, так і потерпілого тощо.

Недосконалістю вітчизняного законодавства є той факт, що, відповідно до ст. 56 КПК України, потерпілий має право мати представника, однак право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави не передбачено й випадків безоплатної правової допомоги потерпілому під час судового провадження в КПК України теж не передбачено [2]. На нашу думку, ця норма суперечить ч. 1 ст. 59 Конституції України, яка закріплює за кожною особою право на правову допомогу [9].

Водночас, згідно зі ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, захист цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення (п. 3); правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу до вторинної правової допомоги та медіації (п. 4) [10]. Тому доцільно в КПК України встановити право потерпілого на безоплатну правову допомогу.

Також уваги потребує питання, що стосується відшкодування шкоди потерпілому, що є невід'ємним правом особи. Обов'язок забезпечити відшкодування шкоди жертві злочину передбачений Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання. Так, у ст. 14 зазначено: «Кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань і підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті жертви внаслідок катування право на компенсацію надається її утриманням» [11].

Відповідно до КПК України, потерпілий із моменту скоєння кримінального правопорушення має право на відшкодування завданих йому збитків і спричиненої шкоди. Аналізуючи цю норму, стверджуємо, що суд уповноважений вирішувати питання щодо відшкодування шкоди потерпілим як за клопотанням потерпілої сторони, так і за своєю ініціативою [2].

Досить суперечливим в умовах сьогодення є питання щодо обрахування розміру моральної шкоди. Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»

від 31.03.1995 № 4, судам роз'яснено, що розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд повинен визначати враховуючи характер та обсяг страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характер немайнових утрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо), і враховуючи інші обставини [13].

З практичного погляду потерпілий від кримінального правопорушення сам установлює кількісну ознаку (грошовий еквівалент) заподіяної йому шкоди, натомість суд, розглядаючи справу, вирішує, чи задовольнити цю вимогу повністю чи частково або взагалі відмовити в задоволенні.

Учені, аналізуючи практичну сторону відшкодування шкоди в кримінальному провадженні, стверджують, що в більшості випадків суди приймають рішення, що стосується відшкодування шкоди в меншому розмірі, ніж вимагає потерпілий [7, с. 46–48].

Водночас науковцями пропонується створити Державний фонд допомоги потерпілим від злочинних посягань як фонд цільового призначення, джерелами фінансування якого стануть суми, стягнені з особи, яка заподіяла шкоду; відрахування з державного бюджету частини тих сум, які одержані від використання праці засуджених, від реалізації конфіскованого майна, від сум штрафів, які стягнені за вчинення злочинів та адміністративних правопорушень, тощо [7, с. 129–132].

На нашу думку, створення цього Фонду стане рушійною силою в захисті прав, свобод і законних інтересів особи, оскільки за допомогою Державного фонду здійснюватиметься ефективне функціонування та фінансування виплат потерпілим від кримінальних правопорушень.

Водночас дослідники підкреслюють, що на сучасному етапі розвитку потребує створення національної установи захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень, яка повинна бути незалежною від державної влади. Основною метою діяльності цієї установи має стати забезпечення прав особам, яким кримінальним правопорушенням завдано шкоди, а також які не змогли отримати ефективного захисту своїх прав від органів, що здійснюють досудове розслідування, і суду. Така установа має бути адміністратором публічного фонду відшкодування шкоди потерпілим, з якого особи мали б можливість отримати компенсацію, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо така особа переховується від компетентних органів чи є неплатоспроможною [13, с. 184–195].

Отже, аналізуючи правову регламентацію процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні, можемо зробити висновок, що є досить позитивні аспекти, зокрема стосовно питання щодо впровадження міжнародних стандартів у кримінальну процесуальну сферу, визнання юридичною особою потерпілою, можливості надання статусу потерпілого близьким родичам і членам сім'ї постраждалої особи тощо.

Проте наголошуємо, що в умовах сьогодення питання щодо колізій кримінального процесуального законодавства залишається актуальним. Таким чином, вважаємо, що процесуальний статус потерпілого в кримінальному провадженні потребує вдосконалення в таких аспектах:

- відшкодування шкоди потерпілому (уважаємо за доцільне запровадити дієвий механізм відшкодування шкоди потерпілому за рахунок держави, а тому створити Державний фонд відшкодування шкоди потерпілим від злочинних діянь);
- усунути колізію законодавства в питанні, що стосується надання безкоштовної правової допомоги потерпілому;
- створити реабілітаційні центри для осіб, що постраждали від кримінальних правопорушень;
- запровадити на законодавчому рівні інститут медіації тощо.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація R (85) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу : Міжнародний документ від 28 червня 1985 року № 994_127 / *Верховна Рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127 (дата звернення: 27.01.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 21.01.2021).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 27.01.2021).
4. Тertiшник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. 15 вид., доповн. і переробл. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.
5. Тertiшник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 440 с.
6. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 02 липня 2004 року № 13 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0013700-04> (дата звернення: 27.01.2021).
7. Гарбовський Л.А., Дідківська Г.В., Топчій В.В. Правовий статус потерпілого у кримінальному процесі України : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 152 с.
8. Про медіацію : Проект Закону України від 27 березня 2015 року № 2480 / *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 27.01.2021).
9. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.01.2021).
10. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 травня 2011 року № 3460-VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/460-VI> (дата звернення: 27.01.2021).
11. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Міжнародний документ від 10 грудня 1984 року № 3484-XI / *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 27.01.2021).
12. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 / *Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/go/p4 (дата звернення: 27.01.2021).
13. Тлепова М.І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків., 2015. 221 с.